

ДУБИНСКО ЧИТАЊЕ СРПСКЕ УСМЕНЕ ПОЕЗИЈЕ
(Драган Јацановић: *Српско календарско знање у епској народној поезији*,
Центар за митолошке студије Србије, Рача, 2000)

ЉУБИША РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ

Зајечар

Резиме: Приказана је и анализирана књига Драгана Јацановића *Српско календарско знање у епској народној поезији*.

Премда је наша усмена поезија, и лирска и епска, подоста истражена и из многих аспеката проучена, њена нова читања, поимања и доживљавања сасвим су могућа. То су последњих година својим радовима и студијама, па и читавим књигама, најбоље показали Миодраг Павловић и др Александар Лома. Својом књигом *Српско календарско знање у епској народној поезији* Драган Јацановић се придружује тим сагледавањима ("рударењима") и пружа им значајан допринос. Та књига је аналитичког карактера: у њој се анализама одабраних примера песама из српске усмене епике указује на древно календарско знање Срба исказано на песнички начин, но од чињеница до којих се у анализама дошло граде се потом и одговарајуће синтезе, на основу којих се, на крају, извлаче мање или више поуздани закључци. Тако је та књига, у целини гледано, аналитичко-синтетичког карактера, а својом садржином и оним што нуди у закључцима веома је занимљива и посве неуобичајена. Несвакидашња, видовита!

То да су наши преци још у древно време располагали завидним знањима из астрономије и да су велелепну зграду свог усменог твораштва, и прозног и поезијског, зидали на темељима и својих космолошких представа, знало се и пре Јацановића (поменућу само две књиге Ненада Ћ. Јанковића: *Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*, из 1951. године, и *Астрономија у старим српским рукописима*, из 1989), али се пре Јацановића уопште није знало да је улога, тј. намена, појединих српских епских песама (као што је, на пример, *Јован и дивски старјешина*) управо у чувању, односно памћењу, на кодиран начин, календарског знања.

Мерење времена један је од највећих проблема с којима се човек у свом постојању суочио, тако да је календар један од највиших домаћаја људског

ума и разума. Он је неопходан људима на свим меридијанима земаљске кугле, али је најпотребнији народима који живе у крајевима са умереном климом, као што је ова наша, где се смењују четири годишња доба и где човек, рецимо, стално мора да зна кад је време сетви пшенице. На овим географско-климатским просторима календар је био неопходан не само земљорадницима већ и сточарима. У књизи о којој је реч Драган Јацановић је документовано и веома убедљиво показао, полазећи од појединих српских епских народних песама, да су наши преци, давно још, у паганским временима, изградили свој целовит, тачан и прегледан календарски систем, чије је елементе готово у целисти сачувала српска усмена епика. Да се упусти у ова сагледавања (веома, иначе, подробна), Јацановић се можда инспирисао неким идејама Натка Нодила, које су му могле послужити као полазиште, али га је у резултатима до којих је, на чисто егзактан начин, дошао, у много чему превазишао. До тих резултата дошао је минуциозним дубинским анализама, за које је био нужан проницљив и виспрен аналитички дух, било потребно много знања и умења. У питању је, дакле, ново читање српске епике. То читање је дубинско (оно које се одвија по дијахронијској оси). Сва је прилика да је Јацановић могао да разоткрива, да дешифрује оно што је кодирано и да зарања у архетипске слојеве третираних песама, пре свега, и највише зато, што је по струци археолог. Само археолог је, наиме (а у овом случају Срејовићев ђак), могао да дође до сазнања изложених у књизи *Српско календарско знање у епској народној поезији*.

Календар је увек представљао логичан, чврст и повезан систем (јер све је у интеракцији), а српски народни календар заправо је такав и био, што најбоље показује наша епика. Српску народну годину чинило је 12 месеци које су персонифицирали: мајка, отац, девет синова и једна кћи. Кад се ово зна, а ваљало би да се зна, онда је много што-шта знатно јасније. Онда је, примерице, много јаснији и косовски мит, Југ Богдан са својих *девет* Југовића и много, много другог.

Још је Светозар Кољевић уочио да су јунаци многих српских епских народних песама "најчешће само номинално историјске личности", а већ поменути Натко Нодило закључио је да "велики број јуначких српских песама говори о Сунцу, Виду, Световиду, односно соларним божанствима". Полазећи од ових његових опаски, Јацановић је претресао читаву српску усмену епiku и извршио детаљну анализу многих песама које, на овај или онај начин, чувају древно календарско знање Срба, делимично сачувано.

"Календар" – вели Јацановић - "представља јединствен и чврсто повезан астрономско-математички систем, илустрован метеоролошким приликама и стањем живог света. Ово велико знање представља најсложеније и најважније знање једне земљорадничко-сточарске заједнице. Оно представља велику, свету тајну, која да би се сачувала и да би била пренета наредним генерацијама, морала је бити, и била је, кодирана. Кључ шифре су знали само упућени, потпуно исто као што је било после примања хришћанства, када је хришћанска црква преузела бригу о календару".

Већ на почетку књиге Јацановић је с правом истакао да је годишњи циклус обичаја српског народа јединствено сведочанство о дуготрајном познавању календара код Срба. Тај циклус је једна од највећих тема српске и балканске антропологије у целини. Указујући на то да је етнолошка, историјска, лингвистичка и археолошка грађа и литература о овом питању веома обимна, Јацановић упућује пре свега на књигу Милета Недељковића *Годишњи обичаји у Срба*. Уз све остало, он наглашава и то да је годишњи циклус обичаја животно важан због човекове потребе за оријентацијом у времену.

Чињеница је да српска народна поезија, и лирска и епска, обилује примерима који говоре о антропоморфизираним и теоморфизираним небеским телима и њиховом наводном животу, као и о разним догодовштинама из тога живота (женидба сунца и месеца, на пример, итд.). Обредне песме певале су се о појединим празницима у години, те се тачно знало кад су певане коледарске, кад богојављенске, кад божићне, кад лазаричке, кад ускршње, кад краљичке, кад марковданске и тако редом. У суштини својој, оне нису биле ништа друго до молитва упућена божанству, а понајпре животворном Сунцу, у одређено време у години (да лето буде берићетно, да се стока плоди, да буде здравља и среће у кући, и слично), што је веома добро објаснио у књизи Јацановић. Он је, на много примера, показао и доказао (а све је то проверљиво) да су своје дуговековно познавање календара Срби искристалисали и "забележили" у многобројним епским песмама, где је приказан ако не цео годишњи циклус а оно бар један његов део. Ваља рећи да су многе и многе песме (које су углавном Вукови записи) до нас дошле у скраћеном облику тако да је астрономско знање Срба у њима, мање или више, окрњено. За анализиране песме Јацановић вели да би их требало сврстати у посебан, календарски циклус. У песмама из тог циклуса, напомиње он, строго се водило рачуна о самој радњи, која шифровано одсликава астрономско-метеоролошке прилике. Анализом тих песама, зналачки и веома акрибично извршеним дефинисањем и декодирањем мотива, Јацановић је скоро увек успевао да дође до њиховог првобитног значења и функције, односно поруке.

Заслуге Јацановићеве у свему овоме велике су, толике да их је тешко за сада правилно оценити и проценити (изгледа да још нисмо довољно свесни значаја Јацановићевих открића). Ко је, рецимо, помишљао на кишни период у години ако нека од личности из песме почне (с разлогом или без правог разлога) да лије сузе низ образе? Дакле, српска усмена епика након Јацановићевих налаза читаће се на нов, продубљенији и смисаонији начин. То је велики добитак за ту епику, за ту поезију, за величину српске духовне надградње уопште. И човек просто не зна да ли да се пре диви тој епици, снази и дубини српског духа, незнатим творцима песама у много чему велелепних и бесмртних, које су својом лепотом задивиле Гетеа и читав културни свет, или самом Јацановићу као аутору овакве књиге, која је – нагласио бих то – једна од преломних тачака у нашој науци о усменој

поезији и усменој књижевности уопште. Јацановићевим стазама, свакако, кренуће и истраживачи народне књижевности из других земаља, пре свих можда они из нама суседних, и доћи ће, верујем, до сличних резултата.

Фрапантна је чињеница да број стихова у календарској песми уопште није случајан, да, наиме – што је утврдио Јацановић – сваки стих у тој песми означава дан у години. Стога нимало не чуди, али задивљује, што, рецимо, песма *Јован и дивски старјешина* има 365 стихова, колико је и дана у години, итд.

Посебно би требало захвалити Јацановићу што је, за разлику од Унгебауна, Нидерлеа, Гаспаринија, Кулишића, па чак и Чајкановића, дао много опипљивијих доказа, а полазећи управо од примера из српске усмене епике, да су наши преци упражњавали култ сунца. Било да говори о соларном било о соларно-лунарном календарском систему, Јацановић никада не испушта из вида да је старим словенима, дакле и прецима нашим, био незамислив *свет без светлости*, и зато у старословенском језику, као и у свим словенским језицима, ове две речи имају исти корен, исту етимологију, исто исходиште (на шта је скренуо пажњу још Лаза Костић у својим "Огледима"). И сâм сам, још као дете, плео са сестром у Кожељу ивањданске венце, не знајући да то чиним као поданик Сунца!

Неке тврдње Јацановићеве, ипак, веома су смеле, па, као такве, можда и нетачне. Остаје, на пример, да се утврди има ли Јацановић право кад тврди да су наше епске календарске песме (како их је он назвао) настале још у бронзано доба (чак у II хиљадугодишту пре Христа!), јер је просто невероватно да оне имају толику старину (аналогија са песмом *Са Овчара и Каблара* у овом случају чини се неумесном: да се, наиме, у песми давно насталој само имена актера мењају, сходно друштвено-историјским потребама времена, а скоро све друго да остаје исто). Но, без обзира на ову моју примедбу (а могло је бити и других, ситнијих), нема никакве сумње у то да је књига Драгана Јацановића *Српско календарско знање у епској народној поезији* једна од бољих књига које је објавио Центар за митолошке студије у Рачи (који је, иначе, склон мистификовању и лаицизму!). С обзиром на оно што читаоцу нуди, она се може читати и као један од најсавременијих уџбеника из народне књижевности које до данас имамо. Захваљујући њој, биће нам, поред осталог, знатно ближа и философија светлости (већ скоро, на жалост, заборављеног!) Фрање Петрића.

DEEP READING OF SERBIAN ORAL POETRY
(Dragan Jacanović: *Serbian calendric knowledge in epic folk poetry*, Center for mythological studies of Serbia, Rača, Racha, 2000)

It is presented and discussed the book of Dragan Jacanović *Serbian calendric knowledge in epic folk poetry*.